

УДК 336.76

С. О. Бірюк,

*к. е. н., доцент, завідувач кафедри фондового ринку та корпоративного управління,
Український інститут розвитку фондового ринку, м. Київ*

РЕГІОНАЛЬНА ДИСКРЕТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

S. Biriuk,

*PhD, Associate Professor,**Head of Department of Capital Market and corporative management, USMDI, Kyiv*

THE REGIONAL DISCRETE OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE IN UKRAINE: REASONS AND EFFECTS

У статті аналізуються територіальні диспропорції в розвитку інституційної фінансової інфраструктури в Україні. Визначено фактори, що обумовили концентрацію фінансових інституцій лише в кількох регіонах України та їх відсутність у багатьох інших. Охарактеризовано вплив державної політики на територіальну дискретність фінансових інституцій. Розкрито деструктивний вплив слабого розвитку регіональної фінансової інфраструктури на ефективність вітчизняного фінансового ринку та обгрунтовано заходи, спрямовані на розвиток фінансових інституцій в регіонах України.

This article deals with theoretical disparities in development of institutional financial infrastructure in Ukraine. The factors that specify concentration of financial institutions in some regions of Ukraine and their absence in another one are determined. The influence of state policy on the discrete of financial institutions are characterized. The destructive influence of weak development of regional financial infrastructure on the effectiveness of domestic financial market is disclosed and grounded measures directed on the development of financial institutions in the regions of Ukraine.

Ключові слова: фінансовий ринок, фінансова інфраструктура, фінансові інституції, регіональний фінансовий ринок, банк, інститут спільного інвестування, недержавний пенсійний фонд.

Key words: financial market, financial infrastructure, financial institution, regional financial market, bank, institute of common investing, private pension fund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна криза в Україні не тільки принесла суттєві загрози для суспільного розвитку, вона гостро висвітлила чи не усі можливі деструктивні елементи вітчизняної економіки, що накопичувалися в нашій державі протягом перших десятиліть незалежності. В свою чергу, як серед фахівців, так і серед більшості пересічних громадян сформувався запит на радикальні економічні реформи, оскільки, як засвідчив досвід минулих років, намагання всіляко "пом'якшити" реформістські заходи часто призводило до фактичної відсутності будь-якого реформування.

Непростий шлях треба пройти усім без виключення секторам вітчизняного бізнесу. Традиційні галузі (металургія, хімічна промисловість), на яких базувалося відносно економічне благополуччя у минулому, фактично втратили конкурентні переваги на глобальному рівні. Аграрний сектор, на який небезпідставно покладають надії фахівці, залишається надто чутливим до тенденцій світового ринку, а його розвиток гальмується відсутності реформування у земельній сфері. Проте найбільш складні задачі сформовані площині розвитку фінансо-

вої інфраструктури. Банківська система, ринок колективного інвестування, страховий ринок і т.д. — усі без виключення сегменти фінансового ринку вимагають радикального реформування. Підхід, що базувався на "підлеглому" характерові фінансових інституцій, діяльність яких була орієнтована на переважне обслуговування інтересів промислового капіталу вичерпав свій потенціал.

У повній мірі це стосується і регіональних аспектів функціонування фінансової інфраструктури. Звична картина концентрації фінансових інституцій на теренах 5—6 регіонів є безперспективною та вимагає корекції з боку держави. Криза не тільки підкреслила дискретність розвитку фінансової інфраструктури в Україні, вона визначила невідворотність кроків, спрямованих на вирівнювання рівнів розвитку регіональних фінансових ринків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання регіональних аспектів розвитку фінансової інфраструктури в Україні недостатньо повно розкриті у вітчизняній фаховій літературі. В цьому контексті

Таблиця 1. Доходи населення України в регіональному розрізі

№ з.п.	Показник	2002	2014
1	Регіон з максимальним значенням наявного доходу на одну особу	м. Київ	м. Київ
2	Регіон з мінімальним значенням наявного доходу на одну особу	Чернівецька обл.	Закарпатська обл.
3	Максимальне значення наявного доходу на одну особу	4257,4 грн.	62715,1 грн.
4	Мінімальне значення наявного доходу на одну особу	2028,6 грн.	17358,1 грн.
5	Перевищення максимального значення над мінімальним, %	109,8 %	261,3 %

Примітки: 1. Тут і далі без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [1].

слід виділити праці О. Васильєва, Н. Внукової, А. Вороніна, У. Грудзевич, Н. Балдич, С. Науменкової, С. Міщенко та інших. Разом з тим, більшість вказаних авторів акцентують увагу першочергово на питаннях розвитку окремих складових фінансової інфраструктури, без її наскрізного аналізу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливості регіонального розвитку інституційної фінансової інфраструктури в Україні, її вплив на ефективність фінансового ринку та обґрунтування заходів, спрямованих на подолання існуючих диспропорцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Беззаперечною ознакою економіки України часів незалежності є регіональні диспропорції. Такі деформації виявляються в абсолютно різних аспектах: від обсягу фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування до рівня життя населення; від рівня державної фінансової підтримки окремих регіонів до наявності (відсутності) окремих інфраструктурних компонентів.

Слід визнати, що в значній мірі (особливо в останнє десятиліття) державна регіональна політика в значній мірі стала заручником політичної боротьби, результатом неприхованого розрахунку на отримання електоральних переваг в тій чи іншій області для різних політичних сил. Як наслідок, регіональні диспропорції не тільки не вдалося подолати, в деяких аспектах вони навіть посилюються.

Найбільш зрозумілий та релевантний показник для порівняння — доходи населення, різниця між якими у розрізі 2002—2014 рр. наведена у таблиці 1.

Як бачимо з таблиці 1, в Україні спостерігається колосальний розрив у доходах населення в регіональному розрізі — беззаперечним лідером протягом багатьох років залишається м. Київ. При цьому привертає увагу той факт, що якщо у 2002 р. розрив між максималь-

ним та мінімальним значенням наявного доходу на душу населення становив у відносному вираженні 109,8 %, то у 2014 році — 261,3 %.

Аналогічні тенденції притаманні і інвестиційним процесам в Україні. Так, у січні — вересні 2015 року капітальні інвестиції у шести регіонах-лідерах склали майже 2/3 усього їх обсягу в масштабах країни. Серед лідерів — звичні м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Харківська області. Цілковито зрозуміло, що на фоні бойових дій втратила лідируючі позиції Донецька область (рис. 1).

Настільки суттєва різниця у регіональному розвитку не могла не відобразитися на поширенні інституційних компонентів фінансової інфраструктури. Загалом, у фаховій літературі часто акцентується увага на тому фактові, що у глобальних масштабах сформовані потужні фінансові центри, які часто концентрують домінуючу інвестиційну активність в рамках цілих регіонів або і держав [3—4].

Проте, виникає резонне запитання: "В якій мірі процеси, що відбуваються на фінансовому ринку України, є відповідними процесам формування фінансових центрів на глобальному рівні? Чи можна розглядати концентрацію фінансових установ в окремих регіонах України як передумову формування в перспективі фінансових центрів?"

Насамперед, звернемо увагу на характеристики, якими сучасні фахівці наділяють фінансові центри. Так, група вітчизняних авторів зазначає: "Фінансовий центр — це осередок організацій (банків, бірж, фінансових і страхових компаній тощо), які або надають фінансові послуги, або самі потребують їх, причому тут пропонуються глобальні послуги і можуть укладатися глобальні фінансові угоди" [5]. В свою чергу, в інших джерелах фінансові центри поділяються на глобальні, транснаціональні та місцеві [6], що відповідно допускає існування фінансових центрів навіть на ринках країн з "транзитивними" економіками.

Зрозуміло, що на сучасному етапі розвитку в Україні можуть бути сформовані лише фінансові центри місцевого масштабу, проте з цього приводу можна висловити сумніви. В цьому контексті звернемо увагу на поширення банків та окремих небанківських фінансових інституцій в Україні (табл. 2).

Як бачимо з таблиці 2, на вітчизняному ринку колективного інвестування спостерігається надзвичайно високий рівень концентрації фінансових інституцій в м. Києві та області. Зокрема саме в столичному регіоні функціонує 65,1 % ІСІ та 74,7 % НПФ. При цьому в 11 регіонах інвестиційні фонди відсутні взагалі, те ж саме можна говорити і про недержавні пенсійні фонди, яких немає в 17 областях України. Аналогічні тенденції притаманні і страховому ринку — майже 73 % страхових компаній сконцентровані в м. Києві та обл.

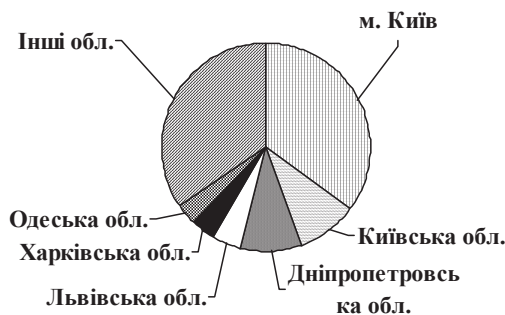

Рис. 1. Капітальні інвестиції за регіонами у січні — вересні 2015 р., %

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [2].

Таблиця 2. Показники розподілу ІСІ та НПФ за регіонами, станом на початок 2015 року

№ з.п.	Показник	Значення
<i>ІСІ</i>		
1	Кількість регіонів, де відсутні фінансові інституції, од.	11
2	Регіон з максимальною кількістю фінансових інституцій, од.	м. Київ та область, 786 ІСІ
3	Регіон з мінімальною кількістю фінансових інституцій, од. ¹	Волинська, Кіровоградська, Миколаївська обл., 1 ІСІ
4	Частка регіону з максимальною кількістю фінансових інституцій, %	65,1 %
<i>НПФ</i>		
5	Кількість регіонів, де відсутні фінансові інституції, од.	17
6	Регіон з максимальною кількістю фінансових інституцій, од.	м. Київ та область, 56 НПФ
7	Регіон з мінімальною кількістю фінансових інституцій, од.	АР Крим, Херсонська обл., 1 НПФ
8	Частка регіону з максимальною кількістю фінансових інституцій, %	74,7 %

Примітка: 1. Без врахування регіонів, де фінансові інституції відсутні.

Джерело: складено автором за даними НКЦПФР [7].

На противагу таким даним підкреслимо, що за даними Національного банку України навіть після суттєвого скорочення банківських установ у нашій державі, кількість їх діючих структурних підрозділів є суттєво більшою ніж для інших фінансових інституцій (рис. 2).

Навіть відсутність офіційної статистики щодо регіонального поширення інших фінансових інституцій в Україні дає можливість зробити висновок, про формування в Україні протягом останніх двох десятиліть фінансового центру у столичному регіоні та у Дніпропетровській області (там функціонує 85 ІСІ, 5 НПФ, зареєстровано ряд крупних банків та організатори торгівлі). На жаль, з об'єктивних причин на такий статус вже не може розраховувати Донецька область. Слід визнати, що це фінансові центри обмеженим потенціалом — виключно на рівні національного фінансового ринку. Разом з тим, навряд чи за існуючої ситуації в середньостроковій перспективі можна буде говорити про можливість формування в Україні місцевих фінансових центрів, з впливом на потоки капіталу в межах України та країн-сусідів.

Як свідчать дані, Україна знаходиться фактично осторонь глобальних потоків капіталу (рис. 3).

Головна проблема полягає навіть не у низьких кількісних показниках ПІІ в Україні, скоріше мова повинна йти про якісні параметри прямих іноземних інвестицій в Україні. В першу чергу це або спекулятивний капітал, або фактично капітал, попередньо виведений провідними фінансово-промисловими групами і надалі заведений в Україну під виглядом іноземних інвестицій. Звернемо увагу на такий симптоматичний факт — провідні вітчизняні акціонерні товариства є яскравим свідченням "офшоризації" української економіки та мають у структурі власників-нерезидентів.

У той же час, вплив фондового ринку на потоки іноземного капіталу є скоріше деструктивним — сальдо за операціями з акціями є негативним, як і за операціями з

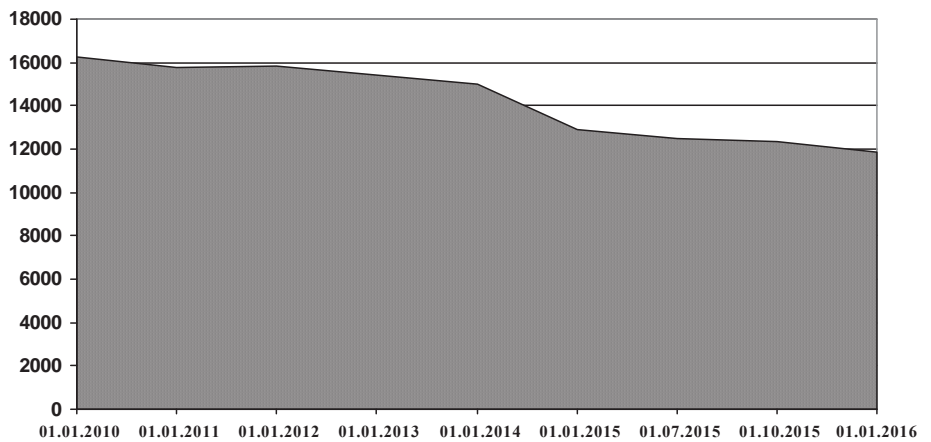

Рис. 2. Динаміка кількості діючих структурних підрозділів банків в Україні, од., станом на початок року

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [8].

облігаціями підприємств. Дещо краща ситуація з державними облігаціями України та інвестиційними сертифікатами (рис. 4).

ВИСНОВКИ

Отже, дискретність фінансової інфраструктури в Україні є іманентною до загальних тенденцій регіонального розвитку в нашій державі. В той же час, фактична концентрація фінансових інституцій в кількох регіонах нашої держави є результатом відсутності цілеспрямованої

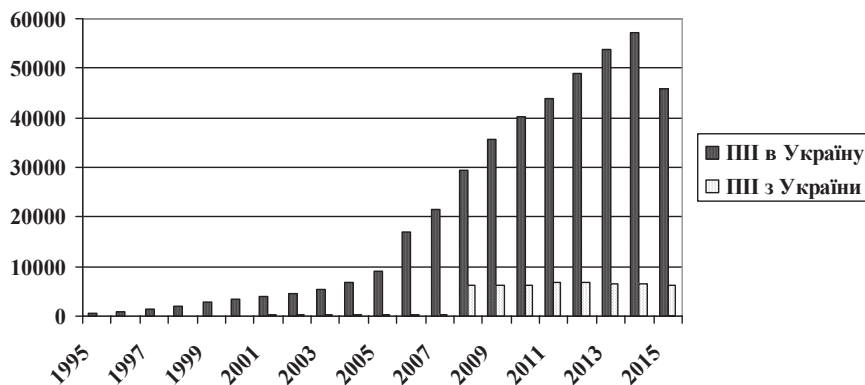

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції в Україні та з України у 1995—2014 рр., млн дол. США

Джерело: складено автором за даними Держслужби статистики України [9].

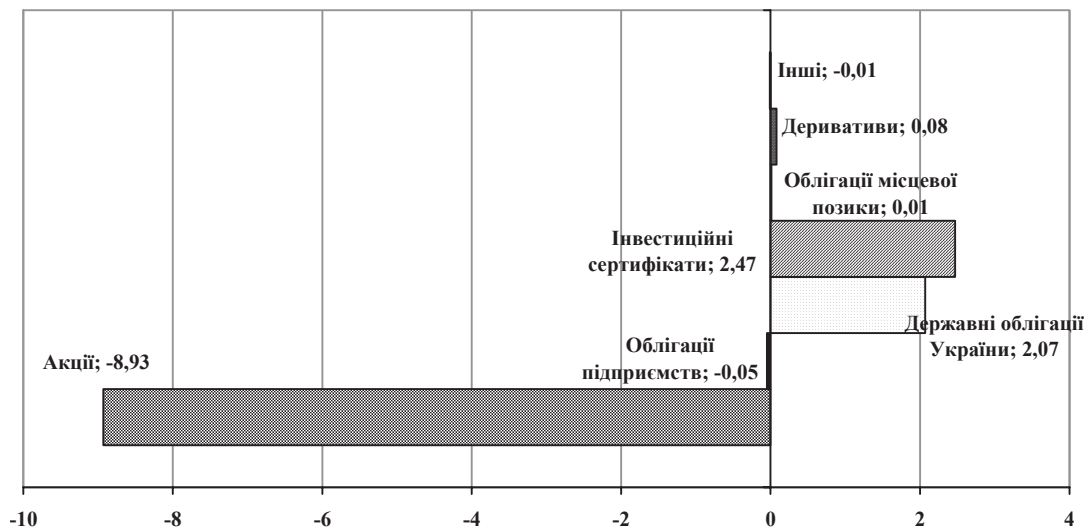

Рис. 4. Сальдо обсягу інвестицій нерезидентів в економіку України розподілом за видом фінансового інструменту протягом 2014 року, млрд грн.

Джерело: складено автором за даними НКЦПФР [7].

ваної державної політики як щодо вирівнювання регіональних дисбалансів так і щодо фінансової інфраструктури. Загалом розглянуті диспропорції в поширенні різних фінансових інституцій в регіональному розрізі формує цілий ряд суттєвих загроз:

— по-перше, суттєво обмежується доступ споживачів до широкого спектру фінансових послуг. Це у повній мірі стосується як юридичних, так і фізичних осіб;

— по-друге, функціонування фінансової інфраструктури лише в межах окремих регіонів стимулює поглиблення регіональних дисбалансів, дестимулює розвиток підприємництва у цілому ряді регіонів;

— по-третє, знижується ефективність функціонування інституцій фінансової інфраструктури;

— по-четверте, держава втрачає один із важливих механізмів регіонального вирівнювання.

У свою чергу, виникає питання про механізми подальших змін та стимулювання розвитку регіональних фінансових ринків. На наш погляд, в цьому питанні активну позицію повинна займати і держава, і органи місцевого самоврядування. Так, треба визнати, що у значній мірі дискретний характер фінансової інфраструктури в Україні став наслідком відсутності цілеспрямованої державної політики у цій сфері. Державі не вдалося подолати вплив історичних передумов на функціонування регіональних фінансових ринків.

Відповідно, слід зважати, що курс на децентралізацію, який реалізується в нашій державі протягом останніх двох років може і повинен стати "драйвером" регіонального розвитку, в тому числі і у площині фінансових ринків. Разом з тим, і подальша "віртуалізація" фінансового простору дозволить суттєво зменшити вплив дискретності фінансової інфраструктури.

Література:

1. Доходи населення за регіонами України [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

2. Капітальні інвестиції за регіонами [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

3. Лук'янов В.С. Глобальна трансформація і міждержавне фінансове регулювання / В.С. Лук'янов // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 11. — С. 32—34.

4. Юзв'як О.В. Конкуреноспроможність світових фінансових центрів у посткризовий період / О.В. Юзв'як // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 24. — С. 61—65.

5. Міжнародні фінанси: підручник / О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет та ін.; за ред. О.І. Рогача. — К.: Либідь, 2003. — 784 с.

6. Global Financial Centers Index 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zyen.com/PDF/GFCI%2010.pdf>

7. Річний звіт НКЦПФР за 2014 рік [Електронний ресурс]. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Офіційний сайт. — Режим доступу: www.nssmc.gov.ua

8. Динаміка кількості діючих структурних підрозділів банків в Україні [Електронний ресурс]. Національний банк України. Офіційний сайт. — Режим доступу: www.bank.gov.ua

9. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Household income in regions of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 21 January 2016).

2. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Capital Investments by regions Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 21 January 2016).

3. Luk'anov, V.S. (2011), "The global transformation and international financial regulation", *Investicii: praktika ta dosvid*, vol. 11, pp. 32—34.

4. Juzv'ak, O. V. (2010), "The competitiveness of world financial centers in post-crisis period", *Investicii: praktika ta dosvid*, vol. 24, pp. 61—65.

5. Rogach, O.I. (1993), *Mizhnarodni finansi* [International Finance], Libid', Kyiv, Ukraine.

6. Z/Yen Group Limited (2015), "Global Financial Centers Index 10", available at: <http://www.zyen.com/PDF/GFCI%2010.pdf> (Accessed 21 January 2016).

7. National securities and stock market commission (2015), "Annual Report 2014", available at: <http://www.nssmc.gov.ua> (Accessed 21 January 2016).

8. National Bank of Ukraine (2015), "Dynamics of structural units operating banks in Ukraine", available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 21 January 2016).

9. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Direct investment (equity)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 21 January 2016).

Стаття надійшла до редакції 08.02.2016 р.